

רב־תרבותיות זו לא מילה גסה

:: נדב פרץ

המחזק דווקא את עמדתו של שיראק" – דהיינו הטמעות במדינה הצרפתית ובתרבותה. המדינה הצרפתית מוכנה לקבלם בתנאים אלה – כפי שקיבלה את האלוזסים והברטונים, הפורטוגלים, האיטלקים ו'בעלי הרגליים השחורות'. התמונה המצטיירת היא לכאורה נפלאה: העגל רוצה לינוק והפרה רוצה להניק. אז למה נדמה שהעגל נותר כה רעב עד שכשבגר, החל לנגוח בכל סביבותיו?

את התשובה לשאלה זו, דומני, נוכל למצוא אם נפנה את מבטנו מאלזס, פורטוגל ואיטליה למרטיניק. בשנת 1946 הגיע מאי קריבי זה לעיר הצרפתית ליון מהגר בשם פרנץ. פרנץ היה צעיר מוכשר, שהתקבל זה עתה ללימודי פסיכיאטריה באחד מטובי בתי הספר הצרפתיים. כמאמין גדול ברעיון האוניברסליזם הצרפתי, אימץ פרנץ בהתלהבות את התרבות הצרפתית, ושיקף בכל דבר את הנורמות התרבותיות של פריז בת זמנו. אלא שפרנץ שם לב לתופעה מתסכלת – לא משנה עד כמה התנהג כאינטלקטואל צרפתי טיפוסי, בני גילו ומעמדו המשיכו להתנהג אליו כאילו הוא רק "כמעט" כמוהם, כאילו נסיונות החיקוי שלו הם מעוררי הערכה, אך צבע עורו השחור השאיר אותו בגדר חיקוי גרידא שלעולם לא יוכל להיות בגדר "הדבר האמיתי". פרנץ נועד להישאר לעולם בתפקיד "השחור שהצליח להיות כמעט כמונו", ספק מודל לחיקוי לשחורים אחרים, ספק מייצג בקרקס. אותו פרנץ, פרנץ פאנון, תיאר את חוויותיו אלו בספר בשם 'עור שחור, מסיכות לבנות', (יצא לאור בעברית לפני חודשים אחדים בהוצאת ספריית מעריב) שהפך ברכות הימים לאחד הספרים הקאנוניים של ההגות הפוסט-קולוניאלית. טענתו המרכזית של הספר, ממנה גם נגזר שמו, היא כי כל נסיונות ההטמעות של שחורים ברפובליקה הצרפתית נשארים בגדר 'מסכות לבנות', ומתחתיהן נותר העור השחור. הניסיון להפוך ללבנים הוא נסיון שנדון לכשלון מתחילתו.

אחת המסקנות ששואבת ההגות הפוסט-

בגליון 23 של 'חברה' התפרסמו שני מאמרים ('להפוך לצרפתי או למות' מאת אוליבייה רוי ובין צרפת לישראל; בו מביא אודי מנור מדבריו של מוריס קריז'ל) העוסקים במחאה של צעירי הפרוורים בצרפת בכלל ובפריז בפרט. מסקנת שני הכותבים דומה. אל מול איומי הרב־תרבותיות מימין (סרקוזי) ומשמאל ('השמאל הסהרורי'), מציעים הכותבים להמשיך את דרכה ההיסטורית של צרפת: האוניברסליזם שמשמעו קליטה של כל המעוניין לתוך האומה והמדינה הצרפתיות, בתנאי שיהיה מוכן לקבל עליו את התרבות הצרפתית.

מה שבולט בהיעדרו משני המאמרים (או למצער, מהתקצירים שהובאו לעיוננו) הוא התייחסות רצינית לפתרון הבעיה עצמה ולא רק הצבעה על הבעייתיות הכרוכה בפתרונות אחרים. רוי מכיר בכך שקיימת בעיה – קבוצה המוגדרת על בסיס תרבותי, ומקופחת באופן שיטתי על ידי מדינת הרווחה הצרפתית, אך אינו מציע דרך לפתרון. קריז'ל אפילו אינו מכיר בקיומה של בעיה. לטענתו, צעירים וצעירות צרפתיים "מוסלמים לשעבר... מצביעים ברגליים... ובחרים במסלול

מחזע המדינה הצרפתית, ובפרט - מדינת הרווחה הצרפתית, אינה מצליחה להיות עיוורת צבעים, כפי שהיא מצפה מעצמה, ולהתייחס אל בני מעמד הפועלים יוצאי אלג'יר כפי שהיא מתייחסת לבני מעמד הפועלים יוצאי מרסיי?"

צפונה – לא יועיל לנו הפעם. מדינות הרווחה הנורדיות, מופת לשוויוניות אמיתית (או לפחות, הכי קרוב שהצלחנו להגיע לשם) נבנו בתנאים של הומוגניות חברתית כמעט מושלמת, ויש הטוענים שרק בשל הומוגניות זו הצליחו ליצור את הסולידריות הנדרשת לכיסוסה של מדינת רווחה אמיתית.

האם משמעות הדברים שלעיל היא שלאור ריבוי התרבויות באירופה ובישראל אין סיכוי לסולידריות חברתית ולפיכך גם אין סיכוי למדינת הרווחה? לא בהכרח. איש שמאל אמיתי אינו מסיק מאי-קיומה של צורת ארגון חברתי טובה יותר את אי-היתכנותה, אלא מנסה לדמיין צורת ארגון טובה ככל האפשר, תוך בחינת האפשרויות הריאליות לקיומה, ואז פועל ליישומה במציאות.

בניגוד לעולה מחלק מהמאמרים בכתב עת זה, אין זהות בין גישה רב תרבותית לבין קפיטליזם פרוץ. הגישה הרב-תרבותית אמנם חולקת על אחת מהנחות היסוד המרקסיסטיות – הצבת המצב הכלכלי כמישור הדיכוי האמיתי היחיד, והמעמד כצורת ההתארגנות הנכונה למאבק פוליטי – אך אין להסיק מכך שהרב-תרבותיות מקבלת את הנחות הקפיטליזם כפשוטן. רבים מתומכי הרב-תרבותיות (גם אם לא כולם) רואים במדינת רווחה רחבה ואוניברסלית פתרון הולם, ואף פתרון אפשרי יחיד, לחיים משותפים של בני תרבויות שונות. כשמדובר בחברות הטרוגניות, כבוד הדדי בין-תרבותי הוא המפתח להשגת הסולידריות ההכרחית לדאגה הדדית בסגנון מדינת הרווחה (וגם בכל סגנון אחר).

אז איך עושים את זה בפועל? איך הופכים את הסימטאות היפות בדבר כבוד הדדי בין תרבויות לחוקים ולמדיניות קונקרטיים? כמוכן שזו השאלה המסובכת בהא הידיעה. כיצד מתמודדת גישה רב-תרבותית עם פונדמנטליזם מהסוג שמשגשג בימינו בחלקים נרחבים של אסיה, אפריקה וצפון אמריקה? כיצד מתמודדים עם הדרישה של קבוצות מסוימות להכיר בנוהגים מסויימים כחלק לגיטימי מתרבותן, למרות שנוהגים אלו נראים לנו דכאניים כלפי חלקים מאותה תרבות? כיצד נוותר על תפיסות תרבותיות שלנו, למרות שאלו נראות לנו כטובות ביותר האפשריות, כדי לקבל את תרבותו של האחר?

השאלות לעיל הן שאלות קשות, שהוגים רבים מנסים להתמודד עימן. אך כפי שניסיתי להראות, התמודדות זו, קשה ככל שתהיה, היא הדרך היחידה לשמור על סולידריות תרבותית בחברה הטרוגנית ולכן – הדרך היחידה לקיים חברה שוויונית.

קולוניאלית מספריו של פאנון, היא כי גם אם נקבל את האוניברסליזם נוסח צרפת כעניין רצוי (וגם על כך יש לתיאוריה זו ביקורת), הרי שהחוויות שמתאר פאנון, ומתארים כותבים רבים אחרים, מראות כי המדינה הצרפתית אינה מצליחה לקיים את הבטחותיה לאוניברסליזם של ממש. בעוד שעבור בעלי רקע תרבותי ואתני דומה (או למצער, לא-מאוד-שונה), ובעיקר, נוצרים ממוצא אירופי, המדינה הצרפתית מצליחה להבטיח שוויון זכויות אמיתי תמורת הטמעות תרבותית, הרי שכשהפער התרבותי והאתני גובר, מתקשה האוניברסליזם לגשר עליו. עמדה זו מסבירה את מה שהעמדה האוניברסליסטית מתקשה להסביר – כיצד זה שבאותם פרוורי עוני מתרכזים בניהם ונכדיהם של המהגרים מארצות האסלאם, שכבר נטשו את השפה, הדת והתרבות של ארץ מוצאם וניסו בכל כוחם לחקות את התרבות הקולטת? מדוע המדינה הצרפתית, ובפרט – מדינת הרווחה הצרפתית, אינה מצליחה להיות עיוורת צבעים, כפי שהיא מצפה מעצמה, ולהתייחס אל בני מעמד הפועלים יצאי אלג'יר כפי שהיא מתייחסת לבני מעמד הפועלים יצאי מרסיי?

אולם אם מדינת הרווחה האירופאית נכשלת בהתמודדות עם ריבוי התרבויות בקרבה, מה הפתרון? כיצד ניתן להתמודד בהצלחה עם ריבוי זה?

גיספאן, אליבא דקרייז'ל, מציג את הפתרון בצורת המודל הליברלי שמציגות המדינות האנגלו-סקסיות. גם אם נניח לרגע בצד את השאלה עד כמה שלומם של מהגרי ארצות האיסלאם אכן מעסיק את גיספאן כשהוא מציע הצעה זו, ולא שלומם של בעלי ההון הצרפתיים, הרי שבחינה מהירה של המצב גם במדינות האנגלו-סקסיות תראה שפתרון לא נמצא שם. כפי שמציין קרייז'ל וכפי שהראה לנו, בצורה בהירה עד כאב, ההוריקן קטרינה, שחשף לעין כל את הפערים הכלכליים-גזעיים המזעזעים בארצות הברית. בפרפרזה על דבריו של קלרמן-טונר, ניתן לומר שהמדינה האמריקאית, ובמידה פחותה – כל המדינות האנגלו-סקסיות, מציעה "לשחורים (ולהיספנים, ולשאר המיעוטים האתנים) כאומה – הכל, ולשחורים כיחידים – מאום". לצד הכרה בלגיטימיות של זכויותיהם התרבותיות של מיעוטים, מצטיינות המדינות הניאו-ליברליות בכליאתם של בני אותם המיעוטים בגטאות של עוני, סמים ומצוקה, הגרועים בהרבה מהפרוורים הפריזאים.

גם האינסטיטוט המיידני של סוציאל-דמוקרטי בן ימינו בעת שהוא מחפש פיתרון – הפניית המבט

לצד הכרה בלגיטימיות של זכויותיהם התרבותיות של מיעוטים, מצטיינות המדינות הניאו-ליברליות בכליאתם של בני אותם המיעוטים בגטאות של עוני, סמים ומצוקה, הגרועים בהרבה מהפרוורים הפריזאים.

בניגוד לעולה מחלק מהמאמרים בכתב עת זה, אין זהות בין גישה רב תרבותית לבין קפיטליזם פרוץ.

נדב פרץ הוא סטודנט לתואר שני בסוציולוגיה המתמחה במדינת רווחה, חבר קיבוץ רביבים, אב ובעל